

پایان نامه کارشناسی ارشد
گروه مدرسی معارف اسلامی
گرایش انقلاب اسلامی
عنوان :

امام خمینی (ره) و چالش در بنیان‌های سیاسی

سکولاریسم

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین دکتر نجف لک‌زایی

استاد مشاور

جناب آقای دکتر علی شیرخانی

نگارش

سید ابراهیم حسینی

۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«کلیه حقوق این پایان‌نامه اعم از چاپ، تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه اقتباس و ... برای دانشگاه معارف اسلامی محفوظ است. نقل مطلب با ذکر مأخذ بلا مانع است.»

تقديم و اهداء

به ساحت انوار قدسيه الهييه چهارده خورشيد فروزان عصمت و طهارت عليها السلام كه واسطه
فيض و عنایت حضرت حق بر تمام كائنات هستند و تقديم به پیشگاه أخت الرضا،
كريمه اهل بيت عليهم السلام حضرت فاطمه معصومه عليها السلام.

تقدیر و تشکر

از همه اساتید بزرگووارم و اعضای محترم کادر دانشگاه معارف اسلامی تشکر فراوان از زحمات استاد راهنما حضرت حجت الاسلام و المسلمین دکتر لکزایی و استاد مشاور دکتر شیرخانی که با راهنمایی ها و مشاوره های دلسوزانه خود راهگشای بنده حقیر در این پژوهش بوده اند.

چکیده

بحث حاضر در پی یافتن پاسخ این سؤال است، چالش‌هایی که امام رحمته در بنیان‌های سیاسی سکولاریسم ایجاد کرد چیست؟

فرضیه این پژوهش بر این مطلب استوار است که امام در سه ساحت بنیان سیاسی سکولاریسم یعنی در ساحت‌های عقیده، اخلاق و رفتار سیاسی سکولاریسم چالش بوجود آورده است.

از آنجا که دین در برابر دارنده سه بخش باور، اخلاق و احکام است و از طرفی چون امام رحمته پارادایم اصلی سکولاریسم یعنی نفی مرجعیت دین در اجتماع را هدف قرار داده، بطور طبیعی، چالش‌های بنیانی که امام متوجه سکولاریسم نموده نیز در سه حوزه مذکور است.

نخست، امام خمینی رحمته باورهای اصلی سکولاریسم، یعنی هستی‌شناسی، انسان‌شناسی، اصول اعتقادی همچون توحید، معاد، راهنماشناسی ... را دستخوش بحران نمود. امام رحمته اساس تفکر مادی و اصول باورهای سیاسی چنین تفکری را به چالش می‌کشد و معتقدند مکتب مادی نمی‌تواند نیازهای واقعی انسان را پاسخگو باشد چرا که معرفت‌شناسی آن ناقص است.

دوم، در حوزه گرایش‌های سیاسی نیز امام رحمته مهمترین رکن اخلاق سیاسی سکولاریسم یعنی عدم دست‌یابی به حقیقت و نسبی‌گرایی و پلورالیزم را هدف قرار می‌دهد. امام، هم در ساحت باور و هم در ساحت اخلاق توهم عدم وجود و عدم اتکاء به اصول ثابت را رد می‌کند و از اصول ثابت و متغیر اخلاق سیاسی دینی دفاع می‌کند.

سوم، در حوزه رفتار سیاسی نیز امام رحمته رفتار سیاسی برآمده از معرفت‌شناسی ناقص در دو حوزه قبلی را ناکارآمد می‌داند و غیرمکمل‌نقیصه‌های جسمانی و معنوی بشریت معرفی می‌کند. این رفتار سیاسی چه در قالب مکتب باشد یا نظام سیاسی یا رهبری، یا... در این همه رفتارها سکولاریسم ناتوان از ایجاد جامعه متعالی است.

واژگان کلیدی: چالش، بنیان سیاسی، نظریه پیوند دین و سیاست، سکولاریسم، امام خمینی رحمته

فهرست مطالب

۱. فصل اول: کلیات

- ۱ - ۱. بیان مسئله ۲
- ۱ - ۲. ضرورت تحقیق ۲
- ۱ - ۳. اهداف تحقیق ۳
- ۱ - ۴. پیشینه ۳
- ۱ - ۵. سؤالات ۴
- ۱ - ۶. فرضیه ۴
- ۱ - ۷. سازماندهی ۴
- ۱ - ۸. روش تحقیق ۵

۲. فصل دوم: مفاهیم و چارچوب نظری

- ۲ - ۱. مفاهیم ۷
- ۲ - ۱ - ۱. چالش ۷
- ۲ - ۱ - ۲. پیوند دین و سیاست: ۷
- ۲ - ۱ - ۳. بنیان سیاسی: ۸
- ۲ - ۱ - ۴. سکولاریسم ۸
- ۲ - ۱ - ۴ - ۱. عوامل پیدایش سکولاریسم در غرب ۱۱
- ۲ - ۱ - ۴ - ۲. بنیانها و مبانی سکولاریسم ۱۵
- ۲ - ۱ - ۴ - ۳. سکولاریسم در جهان اسلام ۱۹
- ۲ - ۱ - ۴ - ۴. سکولاریسم در ایران ۲۳
- ۲ - ۲. چارچوب نظری ۲۷

۳. فصل سوم: امام خمینی رحمته الله علیه و چالش در باورهای سیاسی سکولاریسم

- ۳ - ۱. معرفت شناسی امام خمینی رحمته الله علیه ۳۴
- ۳ - ۲. انسان شناسی سیاسی امام خمینی رحمته الله علیه ۳۶
- ۳ - ۳. هستی شناسی سیاسی امام خمینی رحمته الله علیه ۴۶
- ۳ - ۴. اصول باورهای سیاسی از دیدگاه امام خمینی رحمته الله علیه و چالش آن با سکولاریسم ۵۱

- ۳ - ۴ - ۱. اصل توحید: ۵۱
- ۳ - ۴ - ۲. اصل نبوت و امامت ۵۷
- ۳ - ۴ - ۳. اصل معاد ۵۹
- ۳ - ۴ - ۴. اصل عدالت ۶۲

۴. فصل چهارم: امام خمینی رحمته و چالش در گرایش‌های سیاسی سکولاریسم

- ۴ - ۱. تعریف اخلاق سیاسی از دیدگاه امام خمینی رحمته ۷۴
- ۴ - ۲. ویژگی‌ها و معیارهای اخلاق سیاسی از دیدگاه امام خمینی (ره) ۷۸
- ۴ - ۳. اصول اخلاقی - سیاسی از دیدگاه امام خمینی رحمته و چالش آن با سکولاریسم ۸۳
- ۴ - ۳ - ۱. اصل خدامحوری و غایت‌مداری ۸۳
- ۴ - ۳ - ۲. اصل کرامت و عزت انسان ۸۵
- ۴ - ۳ - ۳. اصل عدالت محوری ۸۷
- ۴ - ۳ - ۴. اصل رحمت و رأفت اسلامی ۸۸
- ۴ - ۳ - ۵. اصل مشورت و مشارکت‌پذیری ۹۲
- ۴ - ۳ - ۶. اصل شایسته‌سالاری ۹۴
- ۴ - ۴. همبستگی اخلاقی - سیاسی از دیدگاه امام خمینی رحمته ۹۶
- ۴ - ۴ - ۱. همبستگی اخلاقی در سطح شاخص‌ها ۹۶
- ۴ - ۴ - ۲. همبستگی اخلاقی در سطح عوامل ایجادکننده وحدت ۹۸

۵. فصل پنجم: امام خمینی رحمته و چالش در رفتارهای سیاسی سکولاریسم

- ۵ - ۴. چالش در سطح مکتب ۱۰۴
- ۵ - ۲. چالش در سطح رهبری ۱۱۴
- ۵ - ۳. چالش در سطح جامعه و امت ۱۲۰
- ۵ - ۴. چالش در سطح نظام سیاسی ۱۲۷
- خاتمه: نتیجه‌گیری ۱۴۱
- فهرست منابع ۱۴۳
- نمایه ۱۵۱

۱. فصل اول

کلیات

۱ - ۱. بیان مسئله

طرفداران نظریه جدایی دین از سیاست در غرب توانستند آن را در قالب نظام سیاسی تحقق بخشند و در تلاش بودند که این نظریه را در سایر کشورها اجراء نمایند که با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، و به تبع آن استقرار حکومتی که دین را از سیاست جدا نمی‌دانست با مانعی عمده روبه رو شدند پس از آن چالش و اختلاف بیان دو مکتب امام خمینی (حضور دین در اداره جامعه) و مکتب سکولار (عدم دخالت دین در اداره جامعه) به تدریج گسترده‌تر شد این نکته را باید متذکر شد که سکولاریسم بر دو نوع الحادی و غیر الحادی می‌باشد. در نوع الحادی دین را حتی در محدود فردی هم قبول ندارند مراد ما از سکولاریسم در این پژوهش نوع غیر الحادی آن می‌باشد که دین را صرفاً در محدود فردی قبول دارد. در این پژوهش سعی داریم چالش‌هایی که امام به واسطه وارد کردن دین به عرصه اجتماع و حکومت و معاقب آن ورود دین باوران در عرصه اجتماع و اداره جامعه برای غربی‌ها و مهمتر از همه برای اندیشه سکولار پدید آورد را بررسی کنیم. نوع چالش‌های مورد بررسی با محوریت چالش در بنیان‌های سیاسی سکولاریسم در موارد چالش در مسائل اعتقادی سیاسی - اخلاقی (گرایشها) سیاسی و فقهی سیاسی (رفتارها) می‌باشد

۱ - ۲. ضرورت تحقیق

در قرن معاصر پیش از تشکیل حکومت دینی در ایران عمده تلاش اندیشه سیاسی تشیع، پیدا کردن جایگاهی برای خود نزد سایر فرقه‌های اسلامی بود، اما با شکل‌گیری نظام سیاسی دیگر دغدغه اندیشه سیاسی تشیع هویت‌یابی مستقل میان سایر فرق اسلامی نبود چون جهانیان با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران به قدرت اندیشه سیاسی تشیع پی بردند و نظریه‌های سیاسی مطرح جهان به نظریه پیوند دین و سیاست امام به مثابه یک رقیب جدی و قدرتمندی نگاه می‌کردند که پشتوانه ایدئولوژیکی فراوانی برای رویارویی با سایر نظریه‌ها دارد.

اگر چه برخی دانشمندان مسلمان نیز دیدگاهی مشابه دیدگاه امام داشتند ولی در مقام عمل تشکیل حکومت توسط دین در قرن معاصر با نام امام خمینی رحمته الله علیه در جهان شناخته شده است. هر نظریه سیاسی، نظریه رقیب را به نقد و چالش می‌کشد و در صدد ناکارآمد جلوه دادن آن خواهد بود. نظریه سیاسی امام رحمته الله علیه هم از این امر مستثنی نیست.

بنابراین برای رویارویی مناسب نظام اسلامی با سایر مکاتب سیاسی از جمله مهمترین آنها

یعنی سکولاریسم، تبیین دیدگاه امام ضروری است تا از رهگذر نقد و به چالش کشیدن مهمترین

بنیان‌های سیاسی این مکتب نقاط ضعف حریف و نقاط قوت اندیشه سیاسی امام را بشناسیم. و در

مرحله عمل نیز با عملیاتی نمودن و بهره گیری از آنها، ضمن اثبات کارآمدی نظام دینی، نظریه رفتار سیاسی امام علیه السلام را به صورت الگوی اسلامی به جهانیان معرفی کنیم.

۱-۳. اهداف تحقیق

۱. استخراج نظام واره فکری امام خمینی علیه السلام درباره سکولاریسم.
۲. مشخص نمودن چالش‌های سیاسی میان مکتب امام خمینی و سکولاریسم.
۳. تبیین علمی اندیشه حکومت دینی امام خمینی علیه السلام در مقابل اندیشه حکومت سکولاریسم.
۴. تعمیق باورهای فکری یاران انقلاب و مصنویت بخشی به آن‌ها در مقابل شبهات سکولاریسم.
۵. ارائه الگوی مکتب سیاسی امام خمینی علیه السلام و بیان نقاط قوت آن و تلاش جهت آگاهی بخشی به مسلمانان نسبت به الگوی متعالی مکتب سیاسی امام خمینی علیه السلام.

۱-۴. پیشینه

در خصوص نقدها و چالش‌هایی که اندیشمندان مسلمان بر سکولاریسم وارد کرده اند دو دسته پژوهش را می‌توان نام برد. دسته اول، پژوهش‌هایی که چالش میان سکولاریسم و اسلام را مطرح کرده و به نقد مبانی این پدیده از دیدگاه اسلام پرداخته‌اند بطور مثال می‌توان به آثار زیر اشاره کرد:

۱. سکولاریسم در اسلام و مسیحیت نوشته محمد حسن قدر دان قراملکی.
  ۲. نقد مبانی سکولاریسم نوشته علی ربانی.
- دسته دوم پژوهش‌هایی که چالش در سکولاریسم را از دیدگاه شخصیت‌های برجسته انجام داده‌اند که در این قسمت پژوهشی که دیدگاه امام خمینی علیه السلام را مطرح کرده باشد می‌توان آثار زیر را نام برد. مقاله نقد مبانی غرب از دیدگاه امام خمینی علیه السلام نوشته دکتر محمد حسین جمشیدی ۲. پایان‌نامه امام خمینی علیه السلام و سکولاریسم نوشته ولی محمد احمدوند انجام شده در پژوهشگاه امام خمینی علیه السلام تهران در مقاله نخست اندیشه‌های امام علیه السلام به صورت اجمال مطرح شده است. و در تحقیق دوم نیز بیشتر به جریان شناسی سکولاریسم در ایران پرداخته و تنها یک فصل از پژوهش را به موضعی که امام در مقابل سکولارها و سکولاریسم داشته‌اند اختصاص یافته است. هر یک از دو تحقیق حائز ویژگی‌هایی هستند که در خور تقدیر است اما پژوهش‌هایی که اندیشه امام علیه السلام را درباره سکولاریسم مطرح کرده‌اند غالباً به صورت اجمال دیدگاه امام علیه السلام را مطرح کرده‌اند و یا برخی از چالشها را از منظری خاص مد نظر قرار داد و به آن پرداخته‌اند.

در این پایان نامه تلاش داریم چالش در سکولاریسم را با توجه به رویکرد امام به ابعاد و لایه های انسان و دین بررسی کنیم لذا ساختار تحقیق نیز بر اساس همین رویکرد تنظیم شده. رویکردی که کمتر به آن پرداخته شده، هر چند این رساله، خود مقدمه‌ای برای تحقیقات مفصل‌تر دیگر

پژوهشگران است. امید است در این پژوهش به صورت تفصیلی و خاص دیدگاه امام رحمته الله علیه، درباره چالش در بنیان‌های سیاسی سکولاریسم را بتوانیم مطرح کنیم انشاء الله.

۱- ۵. سؤالات

الف. سؤال اصلی

چالش‌هایی که با ظهور مکتب امام خمینی رحمته الله علیه در بنیان‌های سیاسی سکولاریسم رخ داد، چیست؟

ب. سؤالات فرعی

۱. چالش‌هایی که با ظهور مکتب امام خمینی رحمته الله علیه در عقاید سیاسی سکولاریسم رخ داده چه بود؟
۲. چالش‌هایی که با ظهور مکتب امام خمینی رحمته الله علیه در گرایش‌های سیاسی سکولاریسم رخ داده چه بود؟

۳. چالش‌هایی که با ظهور مکتب امام خمینی رحمته الله علیه در رفتارهای سیاسی سکولاریسم رخ داده چه بود؟

۱- ۶. فرضیه

الف. فرضیه اصلی

۱. با ظهور مکتب امام خمینی رحمته الله علیه در باورها، گرایش‌ها و رفتارهای سیاسی سکولاریسم چالش به وجود آمد.

ب. فرضیه فرعی

۱. هستی‌شناسی و انسان‌شناسی سکولاریسم که با محوریت و اصالت انسان است بعد از ظهور مکتب امام خمینی رحمته الله علیه دچار چالش شد.

۲. با ظهور مکتب امام خمینی رحمته الله علیه بین نگاه مادی و منفعت‌محور سکولاریسم در گرایش‌های سیاسی (اخلاق سیاسی) با نگاه فضیلت‌محوری و کمال‌طلبی امام خمینی رحمته الله علیه چالش به وجود آمد.

۳. سکولاریسم در رفتارهای سیاسی در سطح رهبری، نظام سیاسی و ... با چالش مواجه شد.

۱- ۷. سازماندهی

این پایان‌نامه در چهار فصل و یک خاتمه تنظیم شده است.

در فصل نخست، مفاهیم و چارچوب نظری است که در آن مفاهیمی از قبیل چالش، سکولاریسم و نظریه پیوند دین و سیاست و بنیان سیاسی بررسی شده و در آخر نیز چارچوب نظری مطرح می‌گردد.

عنوان فصل دوم امام خمینی و چالش در باورهای سیاسی سکولاریسم است که در این فصل معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی، هستی‌شناسی و اصول باورهای سیاسی همچون، توحید، معاد، نبوت، امامت

و عدل از منظر امام علیه السلام مطرح و سپس چالش‌هایی که در اندیشه سکولاریسم از منظر امام علیه السلام وجود دارد تبیین می‌شود.

فصل سوم، امام خمینی علیه السلام و چالش در گرایش‌های سیاسی سکولاریسم است که در این فصل تعریف اخلاق و معیار ویژگی‌های فعل اخلاقی و اصول اخلاقی سیاسی همچون: خدامحوری و غایت‌مداری و ... مطرح می‌شود.

فصل چهارم امام خمینی علیه السلام و چالش در رفتارهای سیاسی سکولاریسم است. در این فصل چالش‌هایی را که امام را متوجه رفتار سیاسی سکولاریسم نموده در چهار سطح: مکتب، رهبری، جامعه و امت و در سطح نظام سیاسی بررسی می‌شود.

۸-۱. روش تحقیق

روش تحقیق استنادی است. روش تحلیل ما در این پژوهش تحلیل متنی و استنباطی است. این روش در اصل، تحلیل دورنی یک سند است که طی آن محتوای یک سند شناخته می‌شود و خطوط اساسی متن را از هم جدا می‌کند و جنبه‌های فرعی را به این خطوط اصلی پیوند می‌دهد تا ارتباط منطقی آن‌ها حول مسأله مورد بررسی مشخص شود. این روش با تحلیل تفسیر و تأویل متن همراه است که طی آن پژوهشگر با استفاده از تحلیل دورن متنی که بر پایه‌های عقلانی استوار است به سراغ متن و اسناد باقی مانده از متفکر می‌رود و با پرسش‌هایی از قبل تعیین شده به واکاوی نظرات او برای دریافت پاسخ می‌پردازد.

۲. فصل دوم

مفاهیم و چارچوب نظری

۲ - ۱. مفاهیم

۲ - ۱ - ۱. چالش

چالش^۱ در لغت به معنی زد و خورد، جنگ و جدال^۲، تلاش^۳ است، چالش کردن یعنی زد و خورد کردن، جنگ و جدال کردن^۴، حال این جنگ و جدال می خواهد به صورت نرم باشد یا سخت. Challenge به معنی چالش، به مبارزه طلبیدن، دعوت به مبارزه، توضیح آن اینکه، شخص، رقیب یا حریف را به ستیزه فرا خواندن و برانگیختن او به آن که کاردانی و شایستگی خود را ثابت نماید.^۵

۲ - ۱ - ۲. پیوند دین و سیاست:

در خصوص رابطه دین و سیاست دو نظریه وجود دارد؛ یک: نظریه جدایی دین از سیاست. دو: نظریه پیوند دین و سیاست. نظریه جدایی دین از سیاست نظریه غالب بعد از قرون وسطی در جوامع غربی بوده و تمام نظامهای سیاسی بر اساس نظریه فوق به شکل گرفته و بر اساس عدم دخالت دین در صحنه اجتماع و سیاست به اداره جامعه و جهان پرداخته اند زمانی که این تفکر در اوج خود قرار داشت پیروزی انقلاب اسلامی با محوریت نظریه پیوند دین و سیاست این نظریه را با چالش مواجه ساخت. این نظریه از ابداعات خاص شیعه و امام خمینی رحمته الله علیه است. امام خمینی رحمته الله علیه با بحث ولایت فقیه طرحی نو در اداره جامعه بر اساس دین و آموزه های وحیانی ارائه کرد بر اساس این نظریه هیچ یک از حوزه های فرهنگی، اجتماعی سیاسی، اقتصادی جامعه از دین جدا نیست و دین برای اداره جامعه برنامه دارد.

«در مکتب سیاسی امام، معنویت با سیاست در هم تنیده است ... این درست نقطه مقابل سیاست کهنه شده و از مُد افتاده غربی است. یعنی تفکیک دین از سیاست».^۶

نظریه پیوند دین و سیاست امام خمینی رحمته الله علیه مهمترین رقیب نظریه جدایی دین از سیاست سکولاریسم است و باید دید در چالش میان این دو کدام یک برتری و کارایی خود به اثبات خواهد رساند.

۱ - Challenge,

۲ . محمد معین، فرهنگ فارسی معین، (تهران، امیر کبیر، ۱۳۷۱) ج ۱، ص ۱۲۶۸.

۳ . علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، (تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷) ج ۶، ص ۸۰۲۰.

۴ . محمد معین، همان، ص ۱۲۶۸.

۵ . علی، مینو، آقابخشی، افشاری راد، فرهنگ علوم سیاسی، (تهران، نشر چاپار، ۱۳۷۹) ص ۹۱.

۶ . معاونت پژوهشی نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاهها، پژوهاک ولایت «امام خمینی در نگاه مقام معظم رهبری» (قم، نشر معارف، ۱۳۸۸)، ص ۲۳۸.

۲ - ۱ - ۳. بنیان سیاسی:

بنیان در لغت به معنی ریشه، پایه، اصل^۱ آمده است.

سیاسی از ماده سیاست به معنی پاس داشتن، نگاه داشتن، حکومت، ریاست و داوری^۲ است. مراد از بنیان سیاسی، ریشه و پایه های حکومت و ریاست است، اصولی که یک حکومت بر آن استوار است و اگر خلل در آن بنیان‌ها و اصول بوجود آید، اساس حکومت دچار تزلزل، بی ثباتی شده و کارآیی خود را از دست داده در دراز مدت دچار فرو پاشی خواهد شد.

۲ - ۱ - ۴. سکولاریسم

در خصوص سکولاریسم نخست تعاریف لغوی و اصطلاحی و سپس دلایل پیدایش آن را ذکر خواهیم نمود.

تعریف لغوی سکولاریسم

سکولاریسم در لغت: سکولاریسم (secularism) واژه‌ای انگلیسی است که از ریشه لاتین (speculum) به معنای قرن، سده یا به معنای یک دوره (generation) یا عصر (age) یا روح یک دوره است.^۳ این واژه در برابر «ecclesiaticism» و «sacramentalism» به معنای روحانی-گرو، مینوی گروی و قدسی‌گرایی به کار می‌رود.^۴

در فارسی از آن به دنیاپرستی، اعتقاد به اصالت امور دنیوی، غیر دین‌گرایی، جداسدن دین از دنیا، نادینی‌گری، مخالف با شریعات و مطالب دینی، عرف‌گرایی، تقدس‌زدایی تعبیر می‌شود.

واژه ژرمنی آن یعنی «weltlich» که به معنای این جهانی است، ناظر به دنیای کنونی و مسائل مربوط به آن است.^۵

در زبان عربی دو واژه العِلْمَانِیَه و العِلْمَانِیَه را معادل سکولاریسم قرار داده‌اند. کسانی که العِلْمَانِیَه را ترجمه می‌کنند این واژه را از علم مشتق دانسته، دعوت به سکولاریسم را دعوت به علم‌گرایی قلمداد می‌کنند. کسانی که العِلْمَانِیَه را معادل سکولاریسم قرار می‌دهند آن را از عالم مشتق می‌دانند. بنابراین

۱. محمد معین، همان، ج ۱، ص ۵۹۶.

۲. علی اکبر دهخدا، همان، ج ۹، ص ۱۳۸۶۵.

۳. شمس الدین فرهیخته، فرهنگ فرهیخته، ص ۴۸۹.

۴. فاطمه شاکرین، «سکولاریسم و تهاجم فرهنگی»، کتاب نقد، ۵۱ - ۵۰، (۱۳۸۸)، ص ۷۵.

۵. محمد حسن قدردان قراملکی، سکولاریسم در مسیحیت و اسلام، (قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۰) ص ۱۳.

به نقش انسان در عالم مربوط می‌شود و بر استقلال عقل انسانی در تمام عرصه‌هایی که به خدمت گرفته می‌شود تأکید دارد بدون آنکه عقل را نیازمند امور دینی و معنوی بداند.^۱

واژه سکولاریسم در کشورهایی با مذهب پروتستان مصطلح است، اما در کشورهایی با مذهب کاتولیک از آن به واژه لایسم (laicism) تعبیر می‌شود. این دو واژه که اولی برای فرانسه‌زبانان و دومی برای انگلیسی‌زبانان آشناست، با یکدیگر تفاوت دارند، تفکر سکولار به دنیوی و ناسوتی-ساختن دین نظر دارد و منطق لایسم مبتنی بر جداانگاری دین از سیاست است.^۲

به نظر برخی نویسندگان، سکولاریسم در زبان فارسی، از نظر معنا در حکم «قیاساتها معنا» است؛ یعنی تمام معنایی که باید در خود لفظ وجود داشته باشد، به طور کامل در اشتقاق لفظی کلمه موجود است و لفظ در «secular» که از واژه لاتین «saeculam» اشتقاق یافته به معنای دنیا یا گیتی در برابر مینو گرفته شده است. سکولوم عالمی است که آخرت را نفی می‌کند نه عالمی که به معنای ماسوی‌الله باشد. بنابراین می‌توانیم بگوییم سکولاریسم، گیتی‌گرایی، دنیاگرایی است، گیتی‌گرایی لفظ دقیق و مناسبی برای آن به شمار می‌رود حتی اگر حالت ارزشی هم بدهیم می‌توانیم دنیاپرستی را مطرح کنیم. دنیاپرستی دقیقاً چیزی است که با این لفظ مطابقت دارد؛ یعنی گرایش که از آن به سکولاریسم تعبیر می‌کنیم. دوره انصراف از حق و توجه کامل به دنیا به معنای گیتی است.^۳

تعریف اصطلاحی سکولاریسم

برای اصطلاح سکولاریسم تعاریف متعددی ارائه شده است که برخی ناظر به روند شکل‌گیری سکولاریسم است که در آن به تدریج حقوق، وظایف و امتیازات کلیسا به نهادهای غیرمذهبی منتقل می‌شود. برخی تعاریف دیگر، سکولاریسم را به مثابه نظام فکری منسجم می‌انگارند که پس از رنسانس به صورت یک نگرش یا جهان‌بینی درآمده و با نگرشی که در قرون وسطی حاکم بود، تمایز ماهوی دارد و مبنای آن، انسان‌گرایی، تجربه‌گرایی و عقلانیت است.^۴ بنابراین سکولاریسم با توجه به مبانی، اهداف و ویژگی‌های مختلف و سیر تاریخی تشکیل آن، معانی اصطلاحی واحدی ندارد و در یک دامنه وسیع بین الحاد و دین‌داری معانی گوناگونی یافته است. گویا در بستر زمان و با رشد این

۱. احمد واعظی، حکومت دینی، ص ۵۴.

۲. برایان ویلسون، دین اینجا و آنجا، ترجمه مجید محمدی، ص ۲۱.

۳. غلامرضا اعوانی، «میزگرد سکولاریسم»، نامه فرهنگ، س ۶، ش ۲۱، ص ۱۵.

۴. رمضان علی تبار فیروزجایی، «سکولاریزاسیون در ایران به مثابه فرایند مؤثر بر علوم انسانی»، کتاب نقد، ش ۵۱ -

۵۰، س ۱۱ (۱۳۸۸)؛ ص ۱۹۹.

پدیده و رخ دادن حوادث مختلف معنای اصطلاحی این واژه روز به روز فربه‌تر شده و علی‌رغم این فربهی نمی‌توان تعاریف اصطلاحی آن را جامع افراد و مانع اغیار دانست.

از این رو در ادامه ضمن ارائه تعاریفی چند، را نکاتی نیز یادآور می‌شویم تا بتوان معنایی ارائه کرد که به حقیقت آن نزدیک‌تر باشد.

در فرهنگ آکسفورد سکولاریسم چنین تعریف شده است: «اعتقاد به اینکه قوانین، آموزش و پرورش و سایر امور اجتماعی بیش از آنکه مبتنی بر مذهب باشند باید بر امور واقعی، علمی (تجربی) و سایر مبانی غیر دینی بنا شوند».^۱

در فرهنگ وبستر آمده است: «سکولاریسم عبارت است از اعتقاد به این که زندگی و امور مربوط به آن باید از دین فاصله بگیرد و ملاحظات دین نادیده گرفته شود؛ بر این اساس، ارزش‌های اخلاقی و روش‌های اجتماعی باید با توجه به معیشت دنیوی و رفاه اجتماعی تعیین گردد نه با رجوع به دین».

و بر سکولاریسم را این گونه تعریف می‌کند:

«جدا بودن جامعه دینی از جامعه سیاسی به گونه‌ای که دولت حق هیچ‌گونه اعمال قدرت در امور دینی نداشته باشد و کلیسا نیز نتواند در امور سیاسی مداخله کند».^۲

برخی نویسندگان در این باره می‌گویند:

«سکولاریسم همان خارج کردن دین از حوزه‌ای عمومی و واگذاری مرجعیت و نفوذ آن به امور دیگری همچون آرای عمومی است در این حالت دین در حوزه‌ای عمومی فصل الخطاب نیست و حرف آخر را نمی‌زند... سکولاریسم در رویکرد سلبی کنارگذاشتن دین از حوزه عمومی و زندگی اجتماعی است و در رویکرد اثباتی قراردادان اموری نظیر عقل، عقلانیت، دموکراسی، علم و... به جای دین است».^۳

دو نکته را در معنای سکولاریسم باید در نظر داشت:

۱. مبدأ هدایت و برنامه‌ریزی در همه امور مربوط به ریست اجتماعی بشر را خواست بشر، پسند عرف و خرد ابزاری قرار می‌دهد و مداخله هر عامل فرابشری و قدسی را در این زمینه نفی می‌کند (دین‌زدایی و عرف‌گرایی).

---

1. the belief that laws, education, etc should be based on the facts, etc than religion. see 1. oxford learners dictionary, p1062

۲. شمس‌الله مریجی، سکولاریسم و عوامل اجتماعی شکل‌گیری آن در ایران، (قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۷) ص ۱۸.

۳. رمضان علی تبار فیروزجایی، همان، ص ۱۹۹.

۲. در تنظیم مناسبات و کارویژه‌های اجتماعی هیچ غایت فرا این جهانی را در نظر نمی‌گیرد (آخرت-گزیزی و دنیاگرایی).^۱

تعریف سکولاریزاسیون و تفاوت آن با سکولاریسم

براین ویلسون در تعریف سکولاریزاسیون چنین آورده است:

«اگر بخواهیم سکولاریزاسیون را به اجمال تعریف کنیم، می‌توانیم بگوییم: فرایندی است که طی آن وجدان دینی، فعالیت‌های دینی و نهادهای دینی، اعتبار و اهمیت اجتماعی خود را از دست می‌دهد و این بدان معناست که دین در عملکرد نظام اجتماعی به حاشیه رانده می‌شود و کارکرد اساسی در عملکرد جامعه با خارج شدن از زیر نفوذ و نظارت عواملی که اختصاصاً به امر ماورای طبیعت عنایت دارند، عقلانی می‌شود».^۲

از آنچه در تعریف سکولاریسم و سکولاریزاسیون گفته شد، تفاوت آن دو روشن گردید و آن اینکه سکولاریزاسیون فرایندی است که تحت تأثیر یک سلسله عوامل فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و غیره شکل می‌گیرد ولی سکولاریسم نظریه و ایدئولوژی ویژه‌ای است که برای سکولاریزه کردن جامعه طرح و برنامه خاصی دارد و برای نیل به آن تلاش می‌کند.^۳ بنابراین آنچه در باب سکولاریسم در دنیای غرب رخ داد، نخست به صورت یک پدیدار و فرایند اجتماعی نمایان شد (سکولاریزاسیون) و به تدریج شکل یک ایدئولوژی رسمی (سکولاریسم) را به خود گرفت.^۴

۲-۱-۴-۱. عوامل پیدایش سکولاریسم در غرب

در این خصوص سه دسته عوامل وجود دارد: عواملی که متوجه ضعف آیین مسیحیت است و دسته دوم عواملی که متوجه کلیسا و رفتار آن است و دسته سوم مربوط به عملکرد حاکمان و روشنفکران است.

ضعف آیین مسیحیت

در خصوص آیین مسیحیت چند نکته را باید مد نظر داشت:

اول آنکه متون مقدس مسیحیان و شخصیت حضرت مسیح دستخوش تحریف شده است؛ متون مقدس مسیحیان واحد نیست و تعدد اناجیل با مضامین مختلف و گاه متضاد نشانگر آن است که این

۱. فاطمه شاکرین، همان، ص ۷۶.

۲. الیاد میرچاده، فرهنگ و دین، ص ۸۴.

۳. علی ربانی گلپایگانی، نقد مبانی سکولاریسم، (قم، انتشارات مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۲) ص ۶.

۴. علی ربانی گلپایگانی، ریشه‌ها و نشانه‌های سکولاریسم، (قم، انتشارات کانون جوان، ۱۳۸۶) ص ۲۲.

متون و حیانی نباشد. چگونگی ممکن است خداوند چنین متن و حیانی را نازل کرده باشد.^۱ از طرفی شخصیت حضرت مسیح نیز تحریف شده است؛ برخی محققان از قبیل پرفسور اشتاوفر و پرفسور ویتینگ هر دو بر این باورند که شخصیت انقلابی مسیح از سوی اناجیل فعلی تحریف شده است. عدم دسترسی مسیحیان به متن و حیانی باعث بروز باورهای نادرست و عقاید عقل‌ستیز مانند مسئله تثلیث، گناه ازلی بشر، تجسد و انسان شدن خدا، فدیه‌شدن عیسی و پسر خدا بودن مسیح گشت، به گونه‌ای که مسیحیت از حیث کلامی و دینی دفاع مطلوبی از عقاید فوق‌نداشت و به تعبیر شهید مطهری این امر یکی از علل گرایش به مادیگری شد.^۲ این عقاید سبب شد دین مسیح غیرعقلانی جلوه کند و سبب ایجاد تقابل عقل و دین در مسیحیت گردید به گونه‌ای که عده‌ای منکر دین شدند. تحریفی بودن آیین مسیحیت و شخصیت حضرت مسیح یکی از دلایل اصل پیدایش سکولاریسم شد. دوم آنکه آیین مسیحیت فاقد قوانین سیاسی و اجتماعی است:

مسیحیت فاقد قوانین مدنی و معیارها و روش‌های کلی و ثابت بود که بتواند آنها را مبنای نظام سیاسی و اجتماعی قرار بدهد.

عملکرد کلیسا

در خصوص کلیسا و عملکرد آن که خود یکی از دلایل پیدایش سکولاریزم است اولین ایراد متوجه کلیسا این بود که نظام آموزشی کلیسا پاسخگوی نیازها نبود درست است که آیین مسیحیت تحریف شده بود اما اگر کلیسا و صاحبان آن در شیوه آموزشی و مدیریتی خود در مواجهه با حوادث راه درست را می‌پیمودند، آسیب‌پذیری آن بسیار کمتر می‌شد.

نظام آموزشی

نظام آموزشی اسکولاستیک یا فلسفه اسکولاستیک برای دانش‌های غیرمرتبط با حوزه دین ارزشی قائل نبود و فضای حاکم بر گفتگوهای علمی فضای تقلیدی و راکد بود و استقلال و آزادی تفکر در این شیوه آموزشی وجود نداشت و از طرفی چون آرای فلسفی و آموزشی زنگ دینی و مقدس به خود گرفته مخالفت با آن مذموم بود بنابراین جای تحقیق و خلاقیت و نوآوری وجود نداشت و در مواجهه با مسائل علمی جدید اگر نتایج آن بر خلاف فلسفه اسکولاستیک بود طرد می‌کرد این روش سبب شد که در دازمدت اندیشمندان روش اسکولاستیک را طرد کنند و به مقابله با آن برخیزند.

۱. محمد سربخشی، *اخلاق سکولار*، (قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۸) ص ۷۳.

۲. مرتضی مطهری، *علل گرایش به مادیگری*، (تهران، انتشارات صدرا) ص ۷۵.